

## САМОВРЯДУВАННЯ У ВИХОВАННІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

*У статті проаналізовано складові учнівського самоврядування як важливого засобу виховання моральної відповідальності молодших підлітків. Зокрема окреслено структура самоврядування з урахуванням напрямків експериментальної діяльності Коростишівської гуманітарної гімназії № 5, а також виділяються особливості формування відповідних емінь молодших підлітків на кожному з етапів.*

Освіта відтворює й нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал народу, виховує патріота й громадянина України. У цьому зв'язку особливі ваги набуває включення дітей та молоді до управління процесом їх навчання, виховної діяльності тощо. Зазначимо, що проблема самоврядування школярів досліджуються І. Бехом, А. Бойко, В. Оржеховською, М. Левківським, А. Ящук, О. Сухомлинською та іншими.

Завданнями статті є розкриття особливостей самоуправління в школі як засобу зміцнення моральної відповідальності молодших підлітків.

Зазначимо, що школа – це середовище, в якому особистість виховується, середовище, в якому необхідно цілеспрямовано й систематично, через діяльність громадських організацій, формувати й підвищувати в учнів правосвідомість та правову культуру. За змістом правових поглядів правосвідомість учнів повинна стати регулятором його поведінки, за формою відображення правової дійсності – мати власні переконання в дотриманні законності й правопорядку, за рівнем відображення правової дійсності – стати зразком соціальної активності в навчальному закладі. Найефективніше це здійснювати через діяльність органів шкільного самоуправління.

За територіальною поширеністю в школі формується місцева правосвідомість; за суб'єктами – колективна, групова; за характером діяльності – буденна. Але кожен учень є індивідуальним носієм власних поглядів, уявлень і почуттів із приводу чинного або бажаного юридичного права. Тому громадська робота, успіх сприяють посиленню значимості учня, й особливо молодшого підлітка, його авторитету, віри в майбутнє.

Демократія починається для юного громадянина зі школи. Щоб у суспільстві панував закон, необхідно з дитячих років формувати правосвідомість, яка є гарантом взаємовідповідальності між особою та державою. Щоб формувати правовий механізм за допомогою якого можна було б подолати відчуження людини від безпосередньої та представницької форм демократії, необхідно активізувати діяльність органів шкільного самоврядування. Активна участь у суспільному житті недержавних самоврядних спільностей людей сприяє посиленню правосвідомості, підвищенню відповідальності перед членами свого колективу.

У сучасних умовах у нашому суспільстві поширеним явищем є правовий нігілізм – напрямок суспільно-політичної думки, націлений на девальвацію права й законності, на відверту недооцінку соціальної та особистої цінності права. Правовий нігілізм існує також серед молодших підлітків у різних формах: а) байдуже ставлення до ролі й значення права; б) скептичне ставлення до потенціальних можливостей права; в) ігнорування правових приписів; г) негативне ставлення до права в цілому. Для зниження впливу правового нігілізму необхідні: а)забезпечення високої якості законів, що приймаються; б) зміцнення законності; в) підвищення ролі суддів і прокуратури; г) підвищення ролі правового виховання; д)підвищення правової культури українського суспільства й професійної правової культури.

Правове виховання – це соціально-правова та педагогічна допомога особі, передусім молодшому підлітку, у формуванні правової свідомості та правової культури, почуття людської гідності, розуміння соціальної цінності права; найгуманніший спосіб профілактики правопорушень, подолання явищ і наслідків правового нігілізму.

Побудувати правову державу спроможні громадяни, які володіють високою правовою культурою, з повагою ставляться до закону. Органи шкільного самоврядування створюють необхідні умови для формування демократичних поглядів, навичок, умінь, зокрема учнів 5-6 класів, готують їх до самостійного життя.

Зважаючи на вікові особливості молодших підлітків, пріоритетне значення має надаватися колективним та груповим формам виховної роботи. За таких умов необхідно створити сприятливе виховне поле для реалізації особистісно орієнтованого підходу та надання кожному адресної допомоги, виходячи з його індивідуальних потреб. Засобами виховання в учнів правової свідомості, правової культури через діяльність органів учнівського самоврядування є: широке використання інтерактивних методик; дієвість органів учнівського самоуправління; особистісно-орієнтовний підхід у ставленні до учнів; формування зразка соціальної активності учня; пропагування досвіду роботи в засобах масової інформації; використання передових технологій інноваційних засобів діяльності органів учнівського самоуправління; збагачення власного досвіду класного керівника на методоб'єднаннях, семінарах, практичних заняттях; проведення моніторингів серед учнів, батьків, громадськості про рівень правової культури учнів у гімназії; заохочення кращих учнів за допомогою моральних та матеріальних стимулів.

Учнівське самоврядування спрямоване на формування правосвідомості окремо взятого учня. Для ефективної діяльності гімназійного містечка протягом 2000-2005 навчальних років було структуровано взаємодію всіх ланок учнівського самоврядування, складено Пояснювальну записку, в якій визначено головні завдання самоорганізації школярів, розроблено чітку модель учнівського самоврядування. Щоб забезпечити ефективне

функціонування системи гімназійного самоврядування, потрібно організувати діяльність кожного відділу, служби, комітету, клубів за інтересами.

Структура гімназійного містечка дворівнева: 1 рівень – міська рада на чолі з мером і заступником (до апарату міської ради входять відповідальні за діяльність органів юстиції, служб, відділів, прес-центру, клубів за інтересами); 2 рівень – аналогічні відділення діють у кожному класі, відповідальні за певну сферу діяльності отримують рекомендації в міській раді по організації конкретних справ.

Найвищим органом гімназійного містечка (ГМ) є збори, які скликаються не рідше 1 разу на рік. Очолює роботу мерія (міська рада ГМ) у складі: мер містечка, керуючий справами ради, голова виконкому, секретар міської ради. Мера обирають учні 5-11 класів шляхом таємного голосування. Для повсякденного практичного керівництва самоврядуванням проводяться щотижневі оперативні наради з різних напрямків діяльності. На них формується апарат відповідальних за ту чи іншу галузь шкільної діяльності, аналізується стан різних ділянок роботи учнівського самоврядування, заслуховуються звіти представників класів, визначаються завдання на наступний тиждень.

У кінці навчального року підводяться підсумки роботи органів ГМ. Мер і його команда звітує про свою діяльність. Визначають переможця конкурсу учнів "Гімназист року", переможців у різних номінаціях, оголошують про перемогу найактивніших класних колективів.

Заповіді учнів гімназії закріплені в Кодексі честі й пройняті принципом "Працею не за примусом, а за покликом серця". Конституція ГМ передбачає захист прав і свобод учнів. Статут ГМ визначає обов'язки та права усіх жителів ГМ. Окремі Закони вказують відповідальність учнів за прогули та спізнання.

Учніське самоврядування – спосіб організації життя учнівського колективу.

Воно виробляє в учнів почуття господаря школи, класу та навички співпраці на принципах рівності, гласності, демократизму, а також формує в учнів такі позитивні риси, які неможливо виробити за допомогою лише словесних упливів. За розвиненого шкільного самоврядування виникають сприятливі умови для згуртування учнівського колективу, розвитку педагогічного спрямування, громадської думки. Вивчення та аналіз результатів анкетування серед учнів 5-6 класів на тему "Я і самоврядування", яке було проведено в березні 2000 року, свідчили про те, що 75,8 % опитаних учнів дали позитивну оцінку діяльності мешканців гімназійного містечка. Результати анкети показали, що більше 80 % молодших підлітків мали яскраво виражену потребу в активній діяльності на користь суспільства.

Зокрема, в практиці позаурочної роботи з 5-6-класниками домінували видовищно-масові заходи. На цих заходах учням у 60 % випадків відводилася роль глядачів, в 29 % випадків – роль виконавців завдань дорослих і тільки 10 % дітей мали змогу стати безпосередньо організаторами колективних справ. За даними спостережень 21 % класних керівників уважали практично неможливим включення кожного учня 5-6 класу до системи суспільно-корисних справ шкільного колективу.

Респондентами стали й батьки учнів. Виявилось, що 58,9 % опитаних були інформовані про функціонування цих органів і схвалювали участь своїх дітей у їх діяльності. Цікаво було дізнатися й думку вчителів щодо ефективності роботи учнівської організації. Вразили результати обстеження: 96 % учителів були обізнані з системою роботи органів самоврядування; 82 % – співпрацювали з учнями (здебільшого це класні керівники); але 30,3 % не зовсім вірили в ефективність впливу гімназійного містечка на правосвідомість майбутнього громадянина, а саме молодшого підлітка.

Отже, можна зробити висновок, що авторитаризм, недемократичність, закостенілі догми суспільного життя залишили свій негативний відбиток у свідомості старшого покоління. Тому дорослим потрібно вчитися демократичним відносинам у дітей.

Формування ініціативної, здатної приймати нестандартні рішення особистості неможливе без широкого залучення учнів до управління шкільними справами через діяльність в органах учнівського самоврядування (УС). В організації УС необхідно враховувати три взаємопов'язані етапи його розвитку.

**I етап** – організаційна робота: зосередження уваги педагогічного та учнівського колективів на проблемах учнівського самоврядування. Практична робота на цьому етапі полягає у вивченні науково-методичної літератури з цієї проблеми, проведенні педагогічних рад, нарад, засідань методичного об'єднання (МО), учнівських зборів з проблем організації УС у школі. На цьому етапі розробляється оптимальна структура УС, його органів з урахуванням специфіки школи; визначається мета та завдання учнівського самоврядування, виходячи з його структури; розробляється документація (положення, інструкції, пам'ятки); визначаються права та обов'язки органів УС; обирається актив. До 2000 року в школі діяла така форма УС як піонерська дружина, підпорядкована районній СПОУ. У 2001 році участь у районному етапі Всеукраїнського конкурсу на кращу модель учнівського самоврядування в загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах стала поштовхом до зміни форми УС. У 2001 році відбулася педрада на тему: "Перспективи розвитку УС в школі", на якій прийняли рішення створити ефективну систему УС.

**II етап** полягає в організації безпосередньої роботи учнівського самоврядування. У ході його реалізації організовується практична діяльність органів УС, уточнюються функції кожного виконавчого органу, його членів, виходячи з їх прав і обов'язків, проводиться систематичне навчання активу з питань планування, проведення засідань, рейдів, чергувань тощо.

**III етап** характеризується постійним удосконаленням організаційної діяльності учнів.

Важливий принцип учнівського самоврядування – "Самі вирішили – самі зробили – самі відповідаємо", ігнорування якого на практиці призводить до неправильного, однобокого розвитку УС не на користь виховній меті та створенню дружнього, єдиного шкільного колективу.

Цінність УС полягає в тому, що учні, а саме молодші підлітки, глибоко й всебічно проникають у сутність своїх прав та обов'язків. Відповідальні справи керівництва всім життям школи доручаються спочатку частині активу, а потім, поступово, всьому учнівському колективу. Для цього необхідно чітко сформулювати права та обов'язки кожного активіста, комісії, центру, штабу. Значна роль тут відводиться радникам, які мають постійно цікавитись завданнями, які розв'язують органи самоврядування; разом із учнями вести пошуки шляхів вирішення цих завдань; допомагати учням у визначенні мети діяльності, складанні плану, проведенні аналізу роботи; не брати всю відповідальність за роботу органів самоврядування на себе, намагатися зробити так, щоб учні самі знайшли вихід із найскрутніших ситуацій; залучати, якщо це необхідно, до вирішення управлінських завдань інших членів підколективу; не займати позицію спостерігача, активно втілювати в життя рішення, прийняті органами самоврядування; консультуючи, постійно навчати актив, готувати його до самостійної роботи.

Прогрес в учнівському самоврядуванні можливий лише за умови, що вчителі зрозуміють, розберуться в суті цього процесу, коли учні навчатимуться самостійно планувати й організовувати роботу, координувати свої зусилля, здійснювати самоконтроль, враховувати, регулювати й аналізувати проведену роботу, шукати ефективні форми самоврядування. Ідея самоврядування не повинна зводитись тільки до його структури в школі. Важливою є реалізація основних принципів, які лежать в основі шкільного самоврядування: демократизація та гуманізація виховного процесу; зв'язок виховання з реальним життям; виховання особистості в колективі в ході спільної діяльності; єдність вимог і повага до особистості; послідовність, систематичність і єдність виховних впливів; відповідність віковим та індивідуальним особливостям учнів; свідомість, самодіяльність та активність учнів.

Основними способами вдосконалення педагогічної допомоги учнівському самоврядуванню є забезпечення реальних прав і обов'язків органів самоврядування; підвищення довіри педагогів до поглядів і рішень учнівського колективу, його органів самоврядування; кваліфікована, тактовна допомога учнівському самоврядуванню; цілеспрямоване навчання учнів складній справі організації життя учнівського колективу.

У 2002-2003 роках апаратом Міської ради ГМ прийняті різні закони: Закон про прогули та спізнання; Закон про побутову культуру; оголошено щорічний конкурс на кращий учнівський колектив у школі. У вересні 2003 року прийнято Конституцію – Основний Закон ГМ, Кодекс честі. "Гімназійне містечко" діє четвертий рік і має свої традиції, свята та стиль роботи.

Загалом, як підтверджує наш експеримент, у результаті включення школярів, зокрема й молодших підлітків, до різноманітних дитячих управлінських органів школи, утверджується їхня переконаність в особистісних можливостях організації власної життєдіяльності, життєтворчості, а це, у свою чергу, через механізм рефлексії спричинює утвердження моральної відповідальності, як інтегрального новоутворення підліткового віку. Проте, це потребує подальших експериментальних підтверджень.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Соловейчик С. Воспитание по Иванову. – М.: Педагогика, 1989. – 52 с.
2. Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ ст.) – К.: Радуга, 1994. – 61 с.
3. Закон України "Про виховання дітей та молоді" (Проект) // Освіта України. – 2004. – № 72 – С. 4-7
4. Осика І. Правовий нігілізм та правова культура // Право України. – 2001. – № 7. – 120 с.
5. Концепція громадянської освіти в Україні // Директор школи. – 2001. – № 20 (164). – 76 с.

Матеріал надійшов до редакції 20.09.2007 р.

### ***Кирилюк С.П. Самоуправление в воспитании ответственности младших подростков.***

*В статье анализируются составляющие ученического самоуправления как важного средства воспитания нравственной ответственности младших школьников, а именно очерчивается структура самоуправления с учетом направлений экспериментальной деятельности Коростышевской гуманитарной гимназии № 5, а также определяются особенности формирования соответствующих навыков младших подростков на каждом из этапов.*

### ***Kyrylyk S.P. Self-Government in Junior Juveniles' Responsibility Upbringing.***

*The components of self government as the important means of junior juveniles' moral responsibility upbringing are analysed in the article, besides the self-government structure is outlined taking into account the direction of Korostyshiv Humanitarian secondary school experimental activity. The peculiarities of junior juveniles' corresponding abilities formation on every stage are singled out.*